

- сравнительные - *Китапнынъ биринджи кысымында Ватанымзынынъ буюк, тарихий ишлери, совет адамларынынъ граждандлыкъ борджлары, эмекке севги, арамтамакълыккъа, бошбогъазлыккъа нефрет, анагъа урмет, Ватангъа садыкълык кибир сыра актуаль меселелер айдынлатыла* (А.Ч.);

- исключительно-уступительные: *Олсун поэзия, олсун проза эсерлеримизде, энъ козьге корюнген ве кьоркьунч сездирген эсас эксилеклик – тиль меселесидир* (А.Ч.);

- причинные - *Иште, буннынъ ичюн эдебий тиль, хусусан, язы эдебий тили озь бутюнлиги, озь темизлиги ичюн сэйлешюв тилинде расткельген диалектизмлерге, профессионализмлерге, жаргон сёзлерине, вульгар, къаба сёзлерге ве ибарелерге, яньлыш тизильген джумлелерге кьаршы курешир* (А.Ч.).

Результаты нашей работы не только демонстрируют наличие сочинительных словосочетаний в составе простых предложений, но и определяют границы понятия «сочинительное словосочетание» и позволяют классифицировать указанные единицы по признаку сложности структуры, по открытости-закрытости структуры, по средствам связи, по частеречной принадлежности компонентов, по семантико-синтаксическим отношениям между компонентами словосочетания.

Источники и литература

1. Акмоллаев Э. Кърымтатар тилининъ амелияты. Синтаксис: Филология факультети кърымтатар тили ве эдебияты боллогининъ студентлери ичюн дерслик.– Ташкент: Укъйтувчи, 1989.– С. 6–16.
2. Белошапкова В.А. Современный русский язык: Синтаксис.– М.: Высш. шк., 1977.–С. 60–77.
3. Балакаев М.Б. Основные типы словосочетаний в казахском языке.– Алма-Ата: АН Каз. ССР, 1957.– 123с.
4. Закиев М.З. Татар грамматикасы. Синтаксис.– Т.3.– Москва-Казань: «Инсан» «Фикер», 1999.– С. 54–55.
5. Загнитко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис.– Донецьк, 2001; Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови.– Київ: Видавничий центр “Академія”, 2004.– С.32.
6. Радіонова Т.М. Статус, семантика і функції ряду в структурі простого речення: Автореф. дис. канд. філол.н. 10.02.01/ Донецьк. нац. ун-т.– Донецьк, 2004.– С.14–16.
7. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник.– К.: Либідь, 1993.– С.181–213.
8. Словосполучення// Українська мова. Енциклопедія. Видання друге, виправлене і доповнене.– Київ: Видавництво “Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 617–618.
9. Сучасна українська мова: Підручник/ О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю Шевченко та ін.; За ред. О.Д. Пономарева.– 2-ге вид., перероб.– Київ: Либідь, 2001.– С.231.
10. Перетрухин В.Н. Проблемы синтаксиса однородных членов предложения в современном русском языке.– Воронеж: Изд-во ВГУ, 1979.– С.12–13.
11. Максименко С. Д. Общая психология.– М.: «Рефл-бук», «Ваклер», 1999. – С. 139–144.
12. Баскаков А.Н. Природа притяжательных определительных словосочетаний и их роль в эволюции сложных синтаксических конструкций в тюркских языках// Советская тюркология. – 1971.– №4. – С.15–23.
13. Серебrenников Б.А., Гаджиева Н.З. Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. – М.: Наука, 1986.– С.274–275

Терехова І.

ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОГО ЯК ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНА ПРОБЛЕМА В ПРОЗІ Т. ШЕВЧЕНКА

У сучасній літературно-мистецькій практиці незважаючи на те, що відчуття прекрасного притаманно кожному, "немає нічого так замало визначеного, як слово "краса"[14, с.123], як розкриття граней ідеалу прекрасного.

Прекрасне разом із добром та правдою в ієрархії загальнолюдських цінностей посідає найвищий щабель. Їх назвав в одному ряді ще Платон і відтоді вони жили в європейській думці [22, с.7]. Прекрасне має трьохмірну фундаментальну основу – формування у площині філософії, літератури та мистецтва. Ідеал краси є синтетичною та маргінальною категорією, бо “естетичною проблематикою займались не стільки філософи, скільки літературознавці. Але вони вирішували ті чи інші естетичні проблеми, що виникали потребою вивчення літератури...” [10, с.113]. Тому мета статті полягає у визначенні категорії прекрасного в синтезі ній єдності естетики та літератури.. Зазначена мета вимагає вирішення низки концептуально важливих, принципових завдань: теоретично осмислити проблему прекрасного в історичному ракурсі, (зокрема зв'язок з античністю) з проекцією на прозовий російськомовний творчості Т.Шевченка, зачувати взаємозв'язок літератури та естетики у розкритті граней ідеалу прекрасного, спростувати думку деяких літературознавців про другорядність прози автора.

Не можна говорити про прекрасне в ракурсі філософського дослідження, оскільки естетика, як галузь філософської дисципліни, і літературознавство перебувають в тісному взаємовпливові та взаємозв'язку, на чому наголошує М.К. Наснко: «...Але без літературознавства вона (естетика) немислима....Провести між ними остаточні межі – заняття не лише невдячне, а й методологічно хибне. В гуманітарному циклі всі науки взаємопов'язані, бо мають спільний корінь – душу людини і світ, в якому вона живе [16, с.9]. За ви-

значенням І. Іваньо "естетика виступає як філософія літератури та мови, що обґрунтовує права, шляхи та можливості розвитку національної літератури" [10, с.127]. Таким чином, можна сказати, що естетика – не стільки філософська, скільки духовна галузь науки, – робить висновок Т. Бовсунівська [4, с.3]. Дана ознака споріднює її з літературою. Усвідомлюючи цей взаємозв'язок доречно наголосити на існуванні такого терміна, як "літературна естетика" [18, с.24]. Проте цей термін в сучасному літературознавстві окреслений не досить рельєфно і згадується лише в поодиноких випадках.

На сьогоднішній виокремилася тенденція трансформації естетичного в художнє при рідкому оперуванні естетичними категоріями і абсолютному домінуванні літературознавчих понять [6, с.48]. Це спричиняється тим, що "література має естетичну сутність [24, с.5] і є "художньо – естетичним явищем" [24, с. 11–12]. Крім того, література є видом мистецтва, одним із головних завдань якого є відображення дійсності. Причому даний механізм відображення здійснюється, на думку Л. Столовича, не просто копіюванням окремих явищ в їх динамічності, але обов'язково узагальненням і відображенням крізь призму ідеалу прекрасного [21, с.33].

Таким чином, прекрасне стає з'єднувальним компонентом світогляду митця, системи його ідеалів та відображуваної ним дійсності. Наслідком чого є виникнення "іншого типу краси, який характеризується як художньо – прекрасне" [21, с.117].

Отже, прекрасне, будучи філософською категорією, має своє втілення насамперед і в літературі. Унікальність (своєрідність) даної категорії полягає в тому, що вона в змозі забезпечити дійсний зв'язок між естетикою та літературою.

Варто сказати, що питання взаємозв'язку філософії та літератури вирішувалось ще два тисячоліття тому і вагалось між платонівськими та аристотелівськими твердженнями.

"Для Платона літературне зображення, будучи три рази віддаленим від інваріантної та універсальної дійсності ідей, було тільки згубним маревом, антитезою аподиктичної правди. Аристотель натомість, поєднавши позачасову дійсність ідей з її повсякчасним виявленням, наділив поетичний текст узагальнюючою правдою. В Нікомаховій етиці він чітко окреслив філософію як софія, а літературу як техне....функційно він звів їх до однієї евристичної категорії" [23, с.40]. Згодом представники епохи Ренесансу, естетики XVIII та XIX століть, приєднувалися або до поглядів Платона, або до Аристотеля...Наприклад, Гете, Шіллер, Гегель поділяли платонівську позицію, тоді як італійці – Леопарді, Кроче полагали на повній дихотомії філософії та літератури [23, с.40].

На сьогодні ми можемо стверджувати про взаємозв'язок естетики та літератури, про оперування і зближення категорійного апарату зазначених дисциплін.

Уявлення про ідеали краси у протилежність раз і назавжди затвердженим категоріям є активною та рухливою конструкцією, оскільки самі погляди на прекрасне постійно перебувають у процесі змін. Значена категорія здавна було предметом дискусій, зіткнення різних думок і уявлень не тільки філософів, але й літераторів. В українській літературі ідеал прекрасного досить чітко окреслений в літературі XIX століття. Це зумовлено тим, що в цей час краса "прекрасної миті для людини, пригніченої постійним пошуком матеріального достатку, опредметилась в творчості плеяди видатних представників української культури, серед яких особливе місце належить Т.Г. Шевченко" [5, с. 84].

На сьогодні питання естетики Шевченкових творів, а особливо такий аспект, як ідеал прекрасного, набуває все більшої актуальності. Варто зауважити, що одним із перших, хто зацікавився естетичними поглядами Т. Шевченка, хто сформулював завдання їх дослідження як наукову проблему, був І. Франко. На початку XX століття ця тема привертає увагу багатьох вчених, зокрема: Д. Антоновича, М. Новицького, К. Широцького, В. Гуфельда та ін. Згодом інтерес до цієї проблеми дещо послабшав. Новий імпульс дослідженню естетики Т. Шевченка надали Є. Кирилюк, Г. Неділько, П. Волинський, М. Шагінян, М. Коцюбинська, О. Білецький, Л. Білецький, І.Іваньо, роботи яких з'явилися в середині XX століття.

Є. Сверстюк зазначає, що коли "говорять про Шевченка як про основоположника української літератури, то треба уточнити, що він заклав її духові основи, а отже, основи етичні й естетичні" [19, с.363]. На актуальності використання естетичного підходу до вивчення творчості Т.Шевченка наголошує і відомий сучасний шевченкознавець В.Смілянська [20, с. 245].

"Філософське шевченкознавство"(термін О.Забужко) на сьогодні все більше набуває актуальності. Як зауважує Т.Даренська: " На сьогодні можна говорити про існування "філософського шевченкознавства" ..., яке формувалося як окремий напрям філософсько-українознавчих досліджень тільки в 90-х роках XX століття. Становлення філософського шевченкознавства є однією з важливих складових українознавства як самостійної наукової дисципліни" [7, 2].

Вчених-літературознавців донедавна цікавили такі аспекти вивчення проблеми прекрасного в художній прозі Тараса Шевченка: становлення естетичного ідеалу Т. Шевченка (Д. Антонович, М. Шагінян, Г. Неділько, Є. Шабліовський, Ф. Єневич, М. Новіков, П.Волинський, М. Бернштейн, З. Тарахан- Береза), антропологічний аспект концепції прекрасного(М. Коцюбинська, М. Пархоменко, Д. Чижевський, І. Назаренко, Г. Неділько, Є. Шабліовський), вплив прекрасного на людину (Ж. Ляхова, Л. Кодацька, М. Шагінян), матеріалістична основа сприйняття прекрасного (Є.Кирилюк, І. Назаренко, Є. Шабліовський, І. Іваньо, М. Новиков).

Слід сказати, що уявлення Т. Шевченка про красу увібрали в себе естетичний досвід кількох епох: античності, Відродження, Просвітництва та Нового часу. Подібний синтез І.Іваньо обумовлює розвитком української літератури, який "в першій половині XIX століття характеризується швидкою зміною літературних напрямів, а естетичну усвідомленість цього процесу – зміною естетичних принципів, понять і

концепцій. При цьому повною мірою має значення нерівномірність розвитку цих двох аспектів естетичної свідомості. Тому у творчості та світогляді одного і того ж митця можна спостерігати неочікуване поєднання різних естетичних принципів – класицизму і сентименталізму, романтизму та реалізму" [10, с.128]. В нашій статі зупинимося на розгляді зв'язків російськомовної прози Т.Шевченка із античними традиціями. Якщо розглядати літературу античності, слід сказати, що вона "надовго визначила європейські стандарти краси" [15, с.22]. Для античності було характерне естетичне відношення до краси світобудови, що спиралася на принципи міри, пластики, гармонії. Людина ставала мірою прекрасного, а відчуття краси стверджувало свободу у всіх вимірах.

Греки розуміли категорію прекрасного досить широко: охоплювали цим поняттям не тільки гарні речі, форми, барви, звуки, а й прекрасні думки та прекрасні звичаї. Філософи класичної Греції за найдостатнішу красу мали, власне, духову, моральну красу характеру, інтелектуальну красу думки [15, с.109]. На формування ідеалу прекрасного в давні часи значну роль відігравали міркування Платона та Аристотеля. Для Платона прекрасне розуміється як об'єктивно-суще і проголошується як досяжне за допомогою розуму, що знаходиться за межею чуттєвого споглядання [3, с.166].

Суттєвосуще, що споглядається за допомогою душі до її поселення у тіло Платон наділяє властивістю краси. "Красу, що сяє, можна побачити тоді, коли ми разом з щасливим сонмом бачили своїм зором блаженне видовище, одні – слідуєчи за Зевсом, інші – за іншими богами, прилучалися до тайнств, які по праву можна назвати найблаженніми, і здійснювали їх, самі ще непорочні і випробувавши лиха, яке очікує нас в майбутньому" [17, с.215]. У захопленні перед красою Платон бачить початок зросту душі. Дію краси на душу людини Платон зображує, розвиваючи міт про крилату природу душі, схожої на птаха, та про "приростання" його крил при спогляданні прекрасного [3, с.169]. Платон вважав, що прекрасне, це "одвічна ідея", до якої реальні прекрасні предмети мають лише опосередковане відношення [11, с.75]. Але для Аристотеля, на відміну від Платона, прекрасне не об'єктивна ідея, а об'єктивна якість речей. У своїй "Поетиці" він говорить: "Для прекрасного – і живої істоти, і всякої речі, що складається з будь – яких частин, треба, щоб ці частини не тільки були впорядковані, але й мали не випадково взятую величину. Адже прекрасне виявляється у величині і порядку, а тому прекрасна істота не може бути ні надто мала, бо при її огляді, що потребує, ледве помітного часу, образ був би невиразний, ні надто велика, бо її не можна було б оглянути відразу. Наприклад, якби тварина була б у десять тисяч стадій завдовжки, то єдність та цілість її зникали б з поля зору глядачів" [1, с.51]. Таким чином, для Аристотеля, однією із дефініцій краси є єдність ті цілісність. Інше аристотелівське визначення прекрасного міститься в його книзі "Метафізика". В ній в змісті категорії прекрасного вміщені три наступні ознаки "визначеність", "погодженість" та "співрозмірність" [2, с.654]. За Аристотелем, прекрасне ні занадто велике, ні занадто мале. В даному випадку краса виступає як міра, а мірою всього стає людина. Ця концепція прекрасного теоретично відповідала гуманістичній художній практиці античного мистецтва.

Таким чином, Аристотель намагався визначити прекрасне як універсальну категорію, що охоплює усі сфери життя людини. Філософ стверджував, що люди, які люблять прекрасне насолоджуються тим, що за своєю реальною природою варто давати насолоду. "Аристотель, дійсно, підійшов до розуміння прекрасного як буття, як існування і через таке широке визначення розглянув специфіку вияву прекрасного в природі, в мистецтві, красу математичних вимірів і красу людського тіла, красу думок, почуттів, вчинків тощо." [12, с. 101-102]. У роботі "Політика" Аристотель звертає увагу на відмінності прекрасного в природі від прекрасного в мистецтві. Він протиставляє природне і художньо прекрасне. Високо оцінюючи творчість митця, Аристотель попереджає його від захоплення штучно створеним прекрасним. Аристотель також наголошував на правдивості при ідеалізації моделі. Для давньогрецького мислителя прекрасне є результатом співвіднесення властивостей життя з людиною як мірою краси з її практичними потребами, з її ідеалами та уявленнями про прекрасне життя. В термінології Аристотеля катарсис є очищенням через мистецтво, полегшення, пов'язане із насолодою.

Традиції Платона та Аристотеля не пройшли повз уваги наступних поколінь мислителів. Вони знайшли свій відгомін і в українській літературі, зокрема у творчості Т.Шевченка. Його синкретичне поняття про прекрасне з погляду художника та літератора співвідносилось із з античними канонами. На думку І. Фізера, "по відношенню до філософії Платона та Аристотеля, позиція Шевченка наближається більше до другої, ніж до першої" [23, с.44]. Свої міркування стосовно античного ідеалу прекрасного Т.Шевченко виражав в своїх творах, зокрема в російськомовних. Роздуми про красу, потворне й прекрасне завжди співставлятимуться в його творах з античними канонами й естетичними теоріями, де пануватиме основний закон гармонії, втілений у власних творах або у творах його попередників [13, с. 27]. Варто наголосити, що у російськомовних повістях Шевченка, його щоденнику, листах – античність органічно входить в мову письменника та його персонажів. В його художній прозі проводяться аналогії з героями римської та грецької міфології. Так, наприклад, головна героїня повісті "Наймичка" порівняна з образом Церери – богині землеробства та образом Венери – римської богині краси та кохання. Головний персонаж повісті "Музикант" названий Орфесом – міфічним давньогрецьким співаком, який своїми піснями приборкував звірів. Варнак з однойменної повісті порівняний з Нестором – одним із героїв "Іліади" Гомера, мудрий цар Пілоса. Повість "Художник" пройнята такими алюзіями: згадуються Меркурій – посланець богів, Мидас – давньогрецький герой, що вмів грати на флейті, яку винайшла Афіна, Зевс – бог грому та блискавки, що постає втіленням фатуму в житті героя. Згадуються також в повістях прізвища видатних діячів античності: Давіда, Гомера і Горація ("Близнець"), Діогена ("Близнець"), Тіта Левія, Геродота ("Близнець"), Марка Антонія ("Художник") та інші.

В усіх прозових творах Т. Шевченка присутній ідеал калокотатії (єдності краси і добра), що становить

собою один із критеріїв Шевченкового художнього мислення [8,с. 20]. В повістях Т.Шевченка буття античної людини проєктується у площину українського соціального світу. В даному випадку відбувається поєднання “розумного та благородного, пройнятого гармонією, мірою, злагодою з оточуючим світом” [13,с.35]. Ідеал античної людини втілений в образах Лукії (“Наймичка”), Микитівни і Степановича (“Княгиня”), Прохора, Трохима, (“Прогулка с удовольствием и не без морали”), Катрусі (“Княгиня”), Олени і її брата матроса (“Прогулка с удовольствием и не без морали”), родини хуторян Сокир і вдови Калитихи (“Близнецы”), Прехтелів (“Прогулка с удовольствием и не без морали”), Степана Мартиновича Левицького (“Близнецы”), панни Магдалени (“Варнак”).

В житті античної людини неабияку роль відігравало мистецтво, яке власне, вважалося джерелом прекрасного. Освічена людина в їх розумінні – це людина музикальна, що вміє співати, грати і танцювати. Герої Т.Шевченка, так само як і античні персонажі, виступають у його російськомовній прозі митцями: музикантами, художниками, акторами, для яких мистецтво становить сенс життя (“Близнецы”, “Художник”, “Музикант” та ін).

Таким чином, Т.Шевченко “з великою пошаною ставився до духовної культури стародавніх греків і римлян. Він не тільки здобував великі знання про античний світ, але й вміло використав їх для розвитку духовної культури рідного народу” [9,с.117].

Джерела та література

1. Аристотель. Поетика.– Киев: из-во "Мистецтво", 1967. – 134 с.
2. Аристотель. Соч. В 4 т. – Т.4, 1983. – 700 с.
3. Асмус В. Платон.– Москва: из-во "Мысль", 1975.– 220 с.
4. Бовсунівська Т.В. Історія української естетики першої половини ХІХ століття. – Київ, 2001. – 344 с.
5. Вільна Я. Альтернативи творчого вибору : діалогіка гуманістичних концепцій Т. Шевченка і Г. Квітки – Основ'яненко //Інтеграція позитиву в творчості Шевченка (аспекти символу, аксіології, онтології, міфу, психології і стилю). Монографія. – Київ: ви-во "Альт прес", 2002. – 232 с.
6. Гром'як Р. Естетика Шевченка. – Тернопіль: ви-во "Просвіта", 2002. – 52с.
7. Даренська Т. Український образ світу в ключових символах поетичної творчості Тараса Шевченка. Автореф. дис-ції на здобуття ступеня кандидата філософ. наук. – К.: 2002. – 18 с.
8. Демчук Н. Пейзаж у прозі Т.Г. Шевченка (мікропоетика опису в системі екстервентного психологічного аналізу. – Львів:ЛДУ, ви-во "Літопис". – 46 с.
9. Захара І. Т.Шевченко й антична духовна культура на Україні // Творчість Т.Г. Шевченка у філософській культурі України. Відп. ред. М.І. Лук Збірник наукових праць АН України. Ін-т філософії. – Київ: ви-во "Наукова думка", 1992. – 144 с.
10. Іваньо І.Очерк развития эстетической мысли Украины – Москва: ви-во "Искусство", 1981.– 423 с.
11. Левчук Л. Естетика: Підручник/ Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко, За заг. ред. Л. Т. Левчук. – Київ: ви-во "Вища школа", 1997.– 399 с.
12. Левчук Л., Оніщенко О. Основи естетики. – Навчальний посібник. – Київ: ви-во "Вища школа", 2000.– 271 с., С. 101- 102.
13. Майстренко М. Шевченко і античність. Літературознавчий нарис. – Одеса: ви-во "Маяк – Асоціація “Бригантина”, 1992. – 296 с.
14. Мерзляков А.. (О прекрасном //Русские эстетические трактаты первой трети ХІХ в. В 2т. – Т. 1– С. 123–124.
15. Мітосек З. Теорії літературних досліджень. Переклав з польської В.Гуменюк, науковий керівник В.І. Іванюк. – Сімферополь: ви-во "Таврія", 2003. – 408 с.
16. Наєнко М. Історія українського літературознавства. Підручник. Видання друге, зі змінами й доповненнями.– Київ: Видавничий центр "Академія", 2003. – 360 с.
17. Платон. Избранные диалоги. Перевод с древнегреческого. – Москва: Изд-во "Художественная литература", 1965.– 442 с.
18. Рисак О. Проблема синтезу мистецтв в укр. літрі кінця ХІХ– поч. ХХ ст.– Автореф. д-ра філол. наук.– К.: 1999. – 40 с.
19. Сверстюк Є. На святі надій. – Київ: ви-во "Наша віра", 1999. – 323 с.
20. Смілянська В. Шевченкові побутові поеми в аспекті жанру//Шевченкознавчі роздуми. Збірник наукових праць. – Київ, 2005. – 491 с. – С. 245 – 253.
21. Столович Л. Философия красоты. – Москва: "Политиздат", 1978. – 118 с.
22. Татаркевич В. Історія шести понять: Мистецтво. Прекрасне. Форма. Творчість. Відтворництво. Естетичне переживання / Пер з пол. В. Корнієнка. – Київ: ви-во “Юніверс”, 2001. – 368 с.
23. Фізер І. Філософія чи філософія Тараса Шевченка// Світи Тараса Шевченка. Збірник статей. До 175-річчя з дня народження поета.– Нью-Йорк, 1991.– Париж– Сідней– Торонто– Львів. – С. 40– 52.
24. Фролова К. Творчий метод і естетичні категорії: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, ви-во "ДДУ", 1986. – 96 с.